

ЗМІСТ

<i>Intro</i>	9
I.	
Костянтинівка. 1.	19
Покровськ. 1.	25
Добропілля. 1.	33
Лисичанськ. 1.	39
Сєверодонецьк. 1.	45
Бахмут. 1.	57
Про три фонтани і дві з половиною виставки	65
<i>Ігор Козловський: «Регіональні міфи припасовували, наче костюми, що мали прикривати безідейність та витворювати міфічну реальність»</i>	69
Костянтинівка. 2.	85
Київ. 1.	89
II.	
Костянтинівка. 3.	95
Бахмут. 2.	103
<i>Алевтина Кахідзе: «Коли мене представляють: "Ось художниця з Донбасу", — мені хочеться сказати: "Привіт, як бачите, у мене немає рогів"»</i>	109
Покровськ. 2.	117
Добропілля. 2.	123
Про хтонічного Шубіна і святу Варвару	131
Покровськ. 3.	139
<i>Роман Мінін: «Головний предмет гордості жителів Донецької області — це здатність виживати»</i>	143

Київ. 2.	157
Бахмут. 3.	161
Лисичанськ. 2.	167
Про війну, валлійців і стартап «Дике поле».....	181
<i>Сергій Жадан: «Щоб не відокремлювати Схід — його треба знати»</i>	193
Лисичанськ. 3.	207
Северодонецьк. 2.	209
Про шахтарське плем'я і правду літератури.....	213
Київ. 3.	231
 III.	
Лисичанськ. 4.	241
Бахмут. 4.	249
Покровськ. 4.	257
<i>Олена Стяжкіна: «ГУЛАГ уже був не потрібен, табори не мали жодного значення, бо табір був вмонтований усередину мене»</i>	263
Северодонецьк. 3.	283
Покровськ. 5.	291
Костянтинівка. 4.	295
Добропілля. 3.	301
Київ. 4.	307
<i>Володимир Рафеєнко: «Важливо розуміти: не регіональні особливості стали причиною цієї війни, і не українці її накликали»</i>	313
Хутір Романівка.....	321
Схід.....	327
Повернення.....	331
 <i>Outro</i>	 335
<i>P.S.</i>	<i>P.S.</i> 361

О.

У грудні 1980 року Олексій Нікітін зустрівся в Донецьку з репортерами Кевіном Клоузом (Washington Post) та Девідом Саттером (Financial Times) і розповів про свавілля, яке коїлося на Донбасі та хаос у власному житті. Йому було що розповісти.

-
- * Історію Олексія Нікітіна розказано за: Klose K. *Russia and the Russians: Inside the Closed Society*. New York, 1984; Саттер Девід. *Доба безумства. Занепад і кінець Радянського Союзу* / пер. з англ. Наталії Комарової. — К.: Дух і Літера, 2017. — 528 с.; Куромія Гіроакі. *Свобода і терор у Донбасі: Українсько-російське прикордоння, 1870–1990-ті роки* / пер. з англ. Галина Къорян, Вячеслав Агеев; передм. Григорія Немирі. — К.: Основи, 2002. — 510 с.; Нікітін Олексій // *Рух опору в Україні 1960–1990: Енциклопедичний довідник* / ред. кол., авт. ст.: О. Зінкевич (гол. ред.), Г. Панчук, О. Голуб, О. Обертас, М. Трущенко. — К.: Смолоскіп, 2010. — С. 461; Рапп І. *Олексій Нікітін // Віртуальний музей Дисидентський рух в Україні*. — Режим доступу: museum.khpg.org/

1969 рік, Нікітіну тридцять два і він згуртував 129 робітників, які поставили підписи під колективним листом до ЦК КПРС про незаконні дії адміністрації шахти «Бутівка» і систематичне порушення техніки безпеки. Нікітін працював гірничим інженером і прагнув створити групу, яка захищала б права робітників. Він попереджав, що на шахті може статися вибух. Наступного ж року Нікітіна звільнили, ще за якийсь час виключили з партії, а шахтарів змусили відмовитися від підписів під колективним листом.

У Донецьку було близько п'ятдесяти шахт, але він потрапив у чорні списки, і на жодну його не хотіли брати.

Два роки Нікітін добивався справедливості, їздив у Москву. Спробував потрапити до норвезького посольства, передати документи і свідчення. КДБ його перехопив і доправив до Донецька.

У грудні 1971 року трапився вибух на шахті «Бутівка». Шахтарі згадали Нікітіна і його віщування лиха. Розлючений натовп, який скандував його ім'я, зупинили півтисячі міліціонерів і кадебешників.

Через три тижні Нікітіна заарештували і звинуватили в антирадянському наклепі. Як боротися з інакомислячими? Як навчити любити Батьківщину? Звісно, ж примусовим лікуванням.

Спершу він не зрозумів, куди його запроторили. Лише слова санітара все пояснили: «Вони вирішили, що ти несповна розуму, якщо поліз у політику. Тож не хвилюйся за свої речі — ти тут довічно». У Дніпропетровській спецпсихлікарні він провів три роки. Кажуть, у першій палаті-камері було тридцять чоловіків із тілами, понівеченими медикаментозними експериментами і знущанням. І особливий запах хімії, що випромінювали тіла пацієнтів системи, заповнював кожну щілину.

Радянський лад умів бути вправним інженером людських душ. Наприклад, перетворювати здорового пацієнта на овоч. Або піднімати температуру тіла до сорока градусів і робити так, що біль утилюється в образ дриля, який вгризається в тіло.

Та були там і такі, як він. Політичні. Неблагонадійні. Незламні. Ті, що ставили систему під сумнів.

Нікітін — майстер на всі руки — прижився в лікарні, працював теслюю і каменярем, а згодом і санітаром.

КОСТЯНТИНІВКА. 1.

Усе починається з таксистів. Натовп голодних хижих птахів, готових розірвати плоть. І донести її в будь-яку точку. Вигуки «Донецьк! Торез!» та інші назви, знайомі за випусками новин. Якоїсь миті чекаєш, що хтось крикне «Касабланка!» — класична точка транзиту, з якої під час Другої світової можна було дістатися порятунку.

— Що це за будівля? — лобове скло таксівки завішане іконами: цілий іконостас.

— Дитячий садок.

— Це вже після війни так розвалили його?

— Ні, це ще задовго до того. У нас такі правителі, що ну його на хер.

Зруйнована автобусна зупинка. На ній напис: «Ющенко убейся головою об стіну».

Магазин світла — «Все до лампочки».

Химерна будівля з маленькою баштою. На одних дверях (відчинених) — «Ритуальні послуги “Реквієм”. Експозиційна зала». На інших (як завжди, зачинених і куди не достукатися) — «Парадиз».

Обшарпані стіни, розбиті вікна. На них повсюди нові плакати із зображенням кандидата в депутати.

«Якщо говорити про наше місто, то мені воно нагадує ядро урану: багато всього в центрі — магазини, кафешки, парки, і зовсім пусто на околицях. Просто нічого».

«У нас, у молоді, є своя особлива розвага — блукати по заброшках: по закинутих заводах і розвалених будівлях».

«У нас молодь середнього віку хоче, щоб за неї все зробили. Якщо за неї все вирішать, вона прийде і скористається цим».

«У радянський час у нас було близько двадцяти заводів. Тут узагалі не було пташок. Вони не виживали. Жінки капронові колготи не носили. Зараз лишилося два заводи. І коли мені хтось зараз нарікає на тутешню екологію, я кажу їм, хай прислухаються до спі-ву пташок».

«Я люблю еkleктичність нашого міста. Ці рештки індустріального ландшафту. Тут відчувається стик епох. Перетин часів».

«Тут насправді нереальні відкриті можливості. Хай що зробиш — ти будеш першим».

«Життя тут проходить непомітно з дня на день. Тіхо, спокійно. Не встигнеш змигнути оком — а вже минуло десять років. Так, і запам'ятайте — десять років тут дорівнюють одному дню. А до Києва прийдеш — кожен день тягнеться. Там один день рівняється десяти рокам».

ПОКРОВСЬК. 1.

Про маршрутки Сходу колись розповідав Олександр Ратій, режисер «Повернень», одного з найпронизливіших документальних фільмів про український довоєнний Схід. Хто ж думав, що перший переїзд між містами дозволить побачити все на власні очі.

Будь-яка соціальна взаємодія типу поїздки на маршрутці перетворюється на акт утвердження. Розмова між водієм і пасажиром — це не комунікація між перевізником і тлінним тілом, яке треба транспортувати. Радше це битва двох самців, у якій вимовлене з притиском «уважаемый» — найчастіше вживана зброя. Зрештою палкий короткий вербальний махач закінчується компромісом: водій і контролер змушують пасажирів заплатити окремо за перевезення торби, а пасажир натомість відмовляється ставити її в багажне відділення. Кожен лишаєть-

ся з власним шматком чужої плоті в зубах. Усі на своїх місцях. Усе на своїх місцях.

За спиною водія маїорить потріпаний і полинялий бельгійський прапор. За нами Брюссель. За нами Європа. Ми все ще колонія. Чи точніше — провінція?

При в'їзді в Покровськ стоїть величний трагічний чорний хрест «Спаси и сохрани». Уже згодом місцеві розкажуть, що на тому місці була автокатастрофа, в якій розбився багатій.

Кажуть, що тривалий час на іншому в'їзді в місто було начертано: «Ласкаво просимо до пекла».

Минаємо вулиці Затишну, Мирну та Малевича. Уже ввечері ми не зважимося ступити на вулицю Відродження, що розчинялася в непроглядній темряві.

Таксист із полегшенням видихає:

— Ці два перехрестя реально небезпечні. Ніхто не поступається дорогою. Ніби обидві дороги головні. Недавно ось це перехрестя Пушкіна і 40-річчя Жовтня відзначилося — за один день три аварії.

Знову думаю про «уважаемых» і взаємне соціальне самоствердження. Бити машини, як бити крашанки на Паску.

Вивіски магазинів: «Бенелюкс», «Версаль» і «Ливень».

«Я сім років жила в Донецьку. Тепер два роки тут. Ми називаємо себе не переселенцями. Ми повернені».

«Раніше місто називалося Красноармійськ. Тепер — Покровськ. Не варто їх і порівнювати. Покровськ — це нове місто, новий соціум з новим менталітетом, з новою владою. Поки що тут хаос, що побудують — незрозуміло. За менталітетом ми схожі на Крама-